

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

ЧИРВА ОЛЬГА ГРИГОРІВНА

УДК 338.439.025

**СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ
ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Одеса - 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському педагогічному університеті імені Павла Тичини Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
академік НААН
Малік Микола Йосипович,
Національний науковий центр «Інститут
аграрної економіки» НААН України,
завідувач відділу розвитку підприємництва і
кооперації.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Наумов Олександр Борисович,
ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права»
(м. Херсон), завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин та економічної теорії;

доктор економічних наук, доцент
Майданевич Петро Миколайович,
Південний філіал Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Кримський агротехнологічний університет»,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку та аудиту;

доктор економічних наук, доцент
Банєва Ірина Олексіївна,
Миколаївський національний аграрний університет,
професор кафедри управління виробництвом та
інноваційною діяльністю підприємств.

Захист відбудеться ____ ____ ____ р. о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.088.04 у Одеській національній академії харчових технологій Міністерства освіти і науки України за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Одеської національної академії харчових технологій Міністерства освіти і науки України за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, бібліотека.

Автореферат розісланий ____ ____ 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.Г. Богатов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Завдання структурної модернізації української економіки вимагають від харчових підприємств, що функціонують в умовах ринкових відносин, глобалізації конкуренції й інформатизації суспільства, формування раціональної стратегії розвитку, а також вироблення дієвих підходів до її реалізації. Означені проблеми підсилюються конкретно галузевими особливостями, обумовленими станом харчової галузі й функціонуванням її окремих бізнес-одиниць, так і специфікою конкурентного оточення й ринковою кон'юнктурою продовольчого ринку.

Сучасна вітчизняна харчова промисловість переживає значні зміни: відбувається консолідація галузі, активно просуваються на внутрішній ринок західні корпорації. В умовах жорсткої конкуренції першочерговим є завдання підвищення конкурентоспроможності підприємств на основі оптимізації їх бізнес-процесів; ефективністю управління використанням сировини, забезпечення оптимального циклу виробництва в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

Результативність заходів управлінського впливу на фактори конкурентоспроможності харчових підприємств визначається наявністю дієвих систем управління підприємствами, адекватних стану конкурентного середовища. Проблема організації ефективного менеджменту набуває особливої актуальності для підприємств харчової промисловості, які виконують ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави та у реалізації моделі соціально-орієнтованого розвитку економіки. Стан ринку продовольчих товарів свідчить про наявність значних конкурентних переваг виробників, обумовлених характером наявних ресурсів і стійким обсягом споживчих видатків. Разом з тим недосконалість системи управління конкурентоспроможністю підприємств не дозволяє суб'єктам господарювання повною мірою використовувати наявний конкурентний потенціал і як наслідок на ринку продовольчих товарів присутня значна частка імпортованих продуктів харчування.

Дослідженню проблем підвищення рівня конкурентоспроможності економіки, її галузей та господарюючих суб'єктів присвячені численні праці вчених-економістів. Теорія конкуренції та конкурентоспроможності була закладена в працях А. Сміта, Д. Ріккардо, розвинена Дж. С. Міллем, К. Марксом, Ф. Еджоуртом, Е. Чемберліном, А. Юдановою та іншими. І. Ансофф, Дж. Б. Кларк, А. Маршалл, Й. Шумпетер, Е. Хекшер, Б. Олін, Ф. Хайек, П. Самуельсон, В. Столпер, М. Портер, Уотерман, М. Енрайт й інші досліджували не тільки природу конкуренції, а й проблеми забезпечення конкурентоспроможності.

Теоретико-методологічну природу конкурентоспроможності та сутність конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості України стали предметом дослідження І.О. Баневої, Л.В. Дейнеко, А.О. Заїнчовської, П.М. Майданевич, М.Й. Маліка, Л.О. Мармуля, В.Є. Москалюка,

Т.Л. Мостенська, О.Б. Наумової, О.О. Орлової, В.В. Прядка, П.Т. Саблука, М.П. Сичевського та інших відомих авторів.

В економічній літературі детально розроблена система управління конкурентоспроможністю підприємств. Разом з тим, ряд питань цієї проблеми потребує уточнення та вимагає сучасного оптимального вирішення. Виникає необхідність розробки й практичної реалізації якісно нової системи управління конкурентоспроможністю підприємств харчової промисловості, що відповідатиме їх специфіці та практичним потребам цього сектора економіки, а також особливостям їх стратегічного розвитку.

Все це потребує пошуку нових науково-практичних підходів до означеного кола проблем й визначили вибір теми, постановку мети і завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно плану науково-дослідної роботи економічного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, зокрема пов'язане: з комплексною науково-дослідною темою «Умови реалізації національних економічних інтересів України: маркетинговий та інтеграційний аспекти» (державний реєстраційний номер 0111U007540); з комплексною науково-дослідною темою «Місцеві фінанси в економічній системі держави» (державний реєстраційний номер 0109U000008); з науково-дослідною темою «Проблеми розвитку нових інтегрованих структур в АПК» (державний реєстраційний номер 0113U000327).

Особистий внесок автора полягає у розробці й обґрунтуванні теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій з формування та функціонування механізмів стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій з формування, адаптації та функціонування механізмів стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств, спрямованих на підвищення ефективності їх діяльності.

Реалізація мети дисертаційної роботи обумовила наступні завдання дослідження:

- дослідити теоретичні аспекти проблеми та розкрити сутність поняття конкурентоспроможності харчових підприємств;
- обґрунтувати комплексну концепцію управління конкурентоспроможністю харчових підприємств;
- розробити організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю харчових підприємств;
- запропонувати механізм інформаційно-аналітичної підтримки процесів прийняття управлінських рішень адміністрацією харчових підприємств;
- удосконалити методологічний підхід щодо визначення факторів і джерел конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів харчової галузі;
- запропонувати універсальну методику оцінки конкурентоспроможності харчових підприємств з урахуванням їх специфіки;

- розробити алгоритм аналізу конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів харчової галузі;
- обґрунтувати методи підготовки й прийняття управлінських рішень у системі маркетингу харчових підприємств;
- розробити модель кількісної оцінки рівня конкурентоспроможності харчових підприємств;
- сформувати модель оптимального розподілу обмежених фінансових ресурсів, з метою поліпшення чинників конкурентоспроможності харчових підприємств;
- запропонувати системну, комплексну, загальну та інтерпретаційну модель прогнозування потенційних можливостей харчового підприємства як фактору конкурентоспроможності в умовах впливу зовнішнього ринкового середовища;
- розробити пропозиції з підвищення якості продукції харчових підприємств як фактору підвищення їх конкурентоспроможності.

Об'єктом дослідження є процеси стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, методичних і практичних засад формування та функціонування механізмів стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційної роботи є фундаментальні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і закордонних економістів у сфері забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

Наукові результати дисертаційної роботи були отримані з використанням методів системного, функціонально-вартісного й статистичного аналізу (при дослідженні наукових засад адаптації і функціонування механізмів стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств; при визначенні динаміки, структури та результативності їх діяльності); графічного й табличного методів (при інтерпретації отриманих результатів дослідження); історико-ретроспективного методу (при дослідженні розвитку теорії та практики управління конкурентоспроможністю); діалектичного методу (при розгляді явищ у їх взаємозв'язку і розвитку); монографічного методу (при детальному вивченні стану конкурентоспроможності харчових підприємств). Для оцінки конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості використовувались економіко-математичні та статистичні методи, методи економічного й фінансового аналізу та метод економіко-математичного моделювання.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативні акти України, офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених із проблем управління конкурентоспроможністю, дані статистичної звітності харчових підприємств, матеріали вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференцій, власні розрахунки та спостереження.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у обґрунтуванні теоретико-методологічних засад та розробці практичних рекомендацій з формування і функціонування механізмів стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств. Вагомі наукові результати отримані у процесі дослідження та їх наукова новизна полягають у наступному:

вперше:

- обґрунтовано комплексну концепцію управління конкурентоспроможністю харчових підприємств, яка дозволяє визначити і узгодити можливості, методи формування, коректування цілей та стратегій розвитку харчового підприємства відповідно до досягнутого рівня конкурентоспроможності, що, в свою чергу, передбачає необхідні організаційні, економічні й техніко-технологічні заходи в їх взаємозалежності, реалізація яких сприятиме результативному здійсненню управлінських рішень у даній сфері діяльності;

- розроблено організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю харчових підприємств, що являє собою специфічну багатофункціональну і багатокомпонентну систему, яка складається з комплексу взаємопов'язаних блоків, об'єднаних єдиним принципом - кожен з яких забезпечує вирішення проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності та стійкості підприємства як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках за рахунок створення і підтримки конкурентних переваг та високої адаптації до змінного ринкового середовища;

- запропоновано механізм інформаційно-аналітичної підтримки процесів прийняття управлінських рішень керівництвом харчового підприємства, що забезпечує можливість організації спостереження у реальному масштабі часу за показниками конкурентоспроможності підприємства і дозволяє організувати безперервний моніторинг маркетингової, операційної, інвестиційної та фінансової інформації на різних етапах життєвого циклу;

удосконалено:

- методологічний підхід щодо визначення факторів і джерел конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів харчової галузі, що вирізняються універсальністю та передбачають групування факторів у два блоки: фактори конкурентного середовища й фактори базування, які перебувають між собою у тісній діалектичній єдності та формують два різних за природою джерела конкурентоспроможності харчового підприємства: операційну ефективність і стратегічне позиціонування;

- методичні засади оцінка конкурентоспроможності харчових підприємств, а саме: розроблено універсальну методику оцінки конкурентоспроможності, яка найбільш повно відображає мікроекономічну сутність конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта харчової галузі. Перевагами методики є використання кінцевих показників, що віддзеркалюють діяльність господарюючого суб'єкта (ефективність виробництва й частка ринку);

- алгоритм аналізу конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів харчової галузі дозволяє виявляти основні напрямки і резерви підвищення їх конкурентоспроможності, а також оперативне управління конкурентоспроможністю та спрогнозувати її;

- методи підготовки та прийняття управлінських рішень у системі маркетингу харчового підприємства, що дають можливість: комплексно вивчати і прогнозувати кон'юнктуру ринку та ринковий попит; реально оцінювати можливості підприємства з підвищення своєї конкурентоспроможності; розробляти стратегію маркетингової діяльності підприємства та організаційно-економічні заходи з підвищення конкурентоспроможності;

дістали подальший розвиток:

- понятійно-категоріальний апарат економічної науки у частині трактування поняття конкурентоспроможності харчових підприємств, що сформульовано як узагальнююча характеристика діяльності господарюючого суб'єкта харчової галузі та відображає рівень ефективності використання господарюючим суб'єктом економічних ресурсів відносно ефективності використання економічних ресурсів конкурентами;

- модель кількісної оцінки рівня конкурентоспроможності харчового підприємства, основними факторами якої є: потенційні можливості підприємства, обумовлені його адаптивністю й конкурентними перевагами; ступінь задоволення вимог ринку конкурентоспроможною продукцією; результати господарської діяльності, що відображають продуктивність використання ресурсів і фінансовий стан підприємства;

- модель оптимального розподілу обмежених фінансових ресурсів із метою поліпшення чинників конкурентоспроможності харчових підприємств, яка дозволяє підприємству підвищити обґрунтованість ухвалених управлінських рішень, щодо використання ресурсів і резервів конкурентоспроможності;

- адаптаційна модель прогнозування потенційних можливостей харчового підприємства як фактору конкурентоспроможності в умовах впливу зовнішнього ринкового середовища, що базується на експертному підході та враховує силу впливу всієї сукупності зовнішніх ринкових факторів, а також чутливість конкурентних переваг і адаптивність підприємства до впливу цих факторів;

- пропозиції з підвищення якості продукції харчових підприємств, як фактору підвищення конкурентоспроможності, а саме: запропоновано концепцію і організаційно-економічний механізм централізованої координації розробки, моніторингу та контролю цільових комплексних програм з інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості та впровадження міжнародних стандартів якості.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості використання теоретико-методологічних, методичних і практичних розробок та пропозицій щодо діяльності підприємств харчової промисловості при формуванні стратегій їх розвитку та діяльності, органами влади різних

рівнів при розробці галузевих і регіональних стратегічних програмних документів.

Результати дисертаційного дослідження, висновки і рекомендації, що містяться у роботі, схвалені та використовуються у практичній діяльності Департаменту агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації (довідка № 11-25/142 від 15.04.2014 р.), Департаменту агропромислового розвитку Миколаївської облдержадміністрації (довідка № 779/06/08-29/13 від 14.08.2013 р.), Балтської районної державної адміністрації Одеської області (довідка № 90/02 від 02.08.2013 р.), ПАТ «Братський сироробний завод» Одеської області (довідка № 162/2 від 07.09.2013 р.), ПАТ «Христинівський молокозавод» Черкаської області (довідка № 78/5 від 28.08.2013 р.), ПОСП «Уманський тепличний комбінат» (довідка № 133/4 від 05.11.2013 р.), ПАТ «Первомайський молочноконсервний комбінат» Миколаївської області (довідка № 96/01 від 28.02.2014 р.) та ТОВ «Черкаська продовольча компанія» (довідка № 17 від 13.10.2013 р.).

Науково-методологічні положення дисертації впроваджені у навчальному процесі: Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького при викладанні навчальних курсів «Управління конкурентоспроможністю підприємства», «Стратегія підприємства» (довідка № 540/01-10.02 від 28.03.2014 р.); Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини – при викладанні навчальних дисциплін «Стратегічне управління», «Регіональний маркетинг» та «Операційний менеджмент» (довідка № 283/01 від 28.01.2014 р.); Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського – при викладанні дисциплін «Національна економіка», «Регіональна економіка», «Економіка підприємств» (довідка № 013/478 від 10.04.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом власного наукового дослідження автора. Наукові результати, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використані лише власні ідеї та розробки автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідалися і обговорювалися на конференціях, семінарах, нарадах, серед яких найбільш важливими були: Всеукраїнська науково-практична конференція «Економічний розвиток країни: проблеми, пріоритети, правові аспекти» (Умань, 2008 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Малий та середній агробізнес у системі фінансів підприємств» (Київ, 2010 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки: теоретичні та практичні аспекти» (Дніпропетровськ, 2012 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України» (Умань, 2012 р.); VII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки, менеджменту, маркетингу» (Львів, 2012 р.); IX Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «Актуальні проблеми фінансової системи України» (Черкаси, 2012 р.); III Міжнародна науково-практична конференція

«Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України» (Умань, 2013 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи» (Умань, 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (Харків, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості» (Дніпропетровськ, 2014 р.).

Публікації. За результатами виконаного дисертаційного дослідження опубліковано 53 наукових праці, із них одна одноосібна монографія, 3 колективних монографії, 30 статей у фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 49,5 д.а., з них особисто автору належать 27,75 д.а.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається з вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг дисертації становить 393 сторінки комп'ютерного тексту, основна частина викладена на 345 сторінках. Робота містить 38 таблиць, 46 рисунків, 1 додаток на 2 сторінках. Список використаних джерел охоплює 435 найменувань і викладений на 42 сторінках

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Теоретичні засади стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств» розкрито поняття і сутність ринкової конкуренції, досліджено наукові засади формування конкурентних переваг підприємств як суб'єктів ринку, визначено джерела формування конкурентоспроможності харчових підприємств.

У ході дослідження були виокреслені відомі в економічній літературі новітні підходи щодо визначення сутності конкуренції й конкурентоспроможності підприємств, здійснено їх критичне опрацювання; синтезовано підхід до визначення факторів і джерел конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів харчової галузі.

Дослідження теоретичних засад конкуренції дозволило виявити три основні підходи щодо визначення сутності конкуренції: поведінковий, структурний, функціональний. Встановлено, що сутність конкуренції, як економічного явища, яка найбільше повно відображає поведінковий підхід та визначає діяльність конкретних господарюючих суб'єктів на ринку, відповідно до якого конкуренція може бути визначена як суперництво між господарюючими одиницями, зацікавленими в досягненні однієї й тієї ж мети за умови обмеженості ресурсів.

Сутність конкуренції в рамках обраного підходу може бути представлена у вигляді концепції п'яти сил конкуренції, відповідно до якої детермінантами, що здійснюють найбільший вплив на господарюючі суб'єкти харчової галузі в умовах ринкової конкуренції є: загроза вторгнення нових конкурентів; загроза

появи продуктів-замінників; економічний потенціал постачальників; економічний потенціал покупців; суперництво серед існуючих конкурентів.

У результаті аналізу концепції п'яти сил конкуренції встановлено, що в умовах конкуренції на харчове підприємство здійснюють вплив відразу декілька груп факторів, формуючи й постійно видозмінюючи конкурентне середовище його діяльності. Кожна із груп, у свою чергу, складається з множини елементів, причому склад та структура елементів унікальні для кожного конкретного підприємства.

Вивчення існуючих підходів до встановлення змісту поняття й сутності конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта виявило відсутність загальноприйнятого визначення конкурентоспроможності підприємства. Причиною й наслідком цього є розходження у підходах при визначенні сутності конкуренції. Дана обставина обумовила необхідність розробки встановлення сутності конкурентоспроможності підприємства з урахуванням специфіки діяльності харчових підприємств.

Запропоновано поняття конкурентоспроможності харчового підприємства, що найбільш повно відповідає мікроекономічній сутності зазначеної економічної категорії та полягає в тому, що конкурентоспроможність харчового підприємства, в умовах ринкової економіки, є узагальнюючою характеристикою діяльності господарюючого суб'єкта, яка відображає рівень ефективності використання ним економічних ресурсів відносно ефективності використання економічних ресурсів конкурентами.

Встановлено, що єдиного підходу до визначення факторів та джерел конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів до цього часу не існує. Аналіз економічної літератури показав, що конкурентоспроможність підприємства, як економічна категорія, не знаходить свого достатнього відображення в працях економістів. При цьому більшість дослідників фокусує свою увагу на розгляді або конкурентоспроможності продукції, або конкурентоспроможності підприємства, що базуються у різних країнах, на міжнародному рівні, у силу чого жоден із існуючих підходів до визначення факторів і джерел конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів не враховує специфіку харчових підприємств.

У ході аналізу, адаптації, доробки й синтезу існуючих теорій конкурентоспроможності підприємства розроблений універсальний підхід до визначення факторів і джерел конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів харчової галузі. Показано, що рівень конкурентоспроможності харчового підприємства залежить від множини факторів, які згруповано у два блоки: фактори конкурентного середовища й фактори базування. Сутність і характер впливу факторів конкурентного середовища представлені у вигляді моделі п'яти сил конкуренції. Вплив блоку факторів базування представлено у вигляді системи детермінантів: умови факторів виробництва; умови попиту; споріднені, підтримуючі й суміжні підприємства; стратегія й структура підприємства. Фактори базування та фактори конкурентного середовища перебувають між собою у тісній діалектичній єдності. Впливаючи один на

одного та перебувають у постійній залежності один від одного, ці блоки факторів формують два різних по своїй природі джерела конкурентоспроможності харчового підприємства: операційну ефективність і стратегічне позиціонування (рис. 1).

Рис. 1. Структура факторів і джерел конкурентоспроможності харчового підприємства

Операційна ефективність має на меті здійснення схожих видів діяльності краще за конкурентів. Вона включає оцінку ефективності виконання тих чи інших видів діяльності, а також ряд інших заходів, що дозволяють підприємству інтенсифікувати використання наявних факторів виробництва, наприклад, за рахунок зниження браку продукції або більш швидкої розробки нових продуктів.

Стратегічне позиціонування підприємства означає здійснення відмінних від конкурентів видів діяльності або виконання подібної діяльності але іншими шляхами. Сутність стратегічного позиціонування сформульовано як здійснення

видів діяльності, які забезпечують унікальну природу створюваної споживчої вартості. Стратегічне позиціонування передбачає створення унікальної та вигідної позиції шляхом поєднання видів діяльності, відмінних від конкурентів.

Операційна ефективність забезпечує отримання прибутку в процесі реалізації додаткової вартості, а стратегічне позиціонування, створюючи, підтримуючи та розширюючи ринки збуту, - саму можливість цього процесу.

На підставі розробленого підходу до визначення факторів і джерел конкурентоспроможності встановлено, що конкурентоспроможність харчового підприємства є комплексним поняттям, що представляє собою складну систему факторів і не визначається будь-яким одним або навіть декількома параметрами, а являє собою систему множини факторів, унікальних у кожній конкретній ситуації. У ряді випадків той або інший фактор може мати вирішальне значення, однак таким воно є тільки при даному конкретному поєднанні всіх інших факторів і параметрів.

У другому розділі **«Методологічні засади стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств»** визначено фактори, критерії, індикатори конкурентоспроможності підприємств харчової галузі, обґрунтовано науково-методичні засади оцінки конкурентоспроможності економічних систем, досліджено методичний інструментарій оцінки конкурентоспроможності харчових підприємств.

У результаті дослідження визначено найбільш важливі, чинники, що конкурентно позиціонують підприємство харчової промисловості, а саме: економіко-географічне положення; сировинні ресурси, що характеризуються їх наявністю і можливостями використання; демографічні ресурси, що визначаються загальною чисельністю населення, статеві-віковим складом та динамікою змін чисельності населення; виробничий потенціал із наявністю основних виробничих фондів та коефіцієнтами використання виробничих потужностей і виробничих площ, коефіцієнтами вибуття та оновлення основних виробничих фондів, ступенем зносу основних фондів, віковою структурою виробничого обладнання, фондо- і електроозброєність праці; фінансові ресурси; інфраструктура (виробнича, ринкова, соціальна); інноваційні ресурси, що визначаються рівнем і чисельністю науково-виробничого потенціалу, наявністю і діяльністю організацій, що займаються підготовкою та перепідготовкою кадрів, а також характеризуються об'ємом інноваційної продукції, витратами на дослідження і розробки; умови попиту.

У дисертаційному дослідженні проаналізовані існуючі методики оцінки конкурентоспроможності підприємств, розкриті причини, в силу яких зазначені методики не можна визнати прийнятними для оцінки та аналізу конкурентоспроможності харчових підприємств. Показано, що оцінка конкурентоспроможності підприємства є відправною точкою, критерієм результативності й методологічною основою розробки заходів щодо підвищення конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта. Виходячи із цього, ключову роль при розробці зазначених заходів має вибір методики оцінки конкурентоспроможності підприємства. Встановлено, що в цей час

відсутня універсальна та загальноприйнята методика оцінки й аналізу конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів.

Доведено, що існуючі методики оцінки конкурентоспроможності підприємств володіють рядом істотних недоліків, що утруднює їх застосування для оцінки та аналізу конкурентоспроможності харчових підприємств: базування на вичерпному переліку факторів конкурентоспроможності, що є відкритим і унікальним для кожного конкретного підприємства; застосування до кожного з факторів вагових коефіцієнтів, апріорно встановлених для всіх підприємств, що суперечить сутності конкурентоспроможності підприємств; використання базового методу експертних оцінок, що не завжди відповідає фактичним техніко-економічним параметрам діяльності підприємства; використання абстрактних ідеалізованих конструкцій, що значно знижує можливість практичного застосування заснованих на них методик; конкурентоспроможність визначається щодо практично ідентичних підприємств і продукції, що в умовах розвитку товарного ринку й диверсифікованості множини підприємств вкрай звужує площину застосування подібних методик. Встановлено, що основною причиною виявлених недоліків існуючих методик оцінки конкурентоспроможності підприємств є недостатньо чітке визначення поняття конкурентоспроможності підприємства й критеріїв оцінки цього показника.

Обґрунтовано, що одним з найбільш дієвих методів, які мають практичний ефект при реалізації стратегії розвитку підприємств харчової промисловості є кластерний аналіз, на основі якого формується кластерна стратегія. Кластери слід розглядати як єдиний механізм інтеграції ключових галузей, пов'язаних із виробництвом продуктів харчування. Об'єднання в кластери, наприклад, підприємств харчової промисловості зі виробниками сировини, поряд з іншими галузями: із виробничо-технічного обслуговування, матеріально-технічного та наукового забезпечення; селекції, насінництва, племінної справи; підготовці та перепідготовці фахівців; харчовому машинобудуванню; сільгоспмашинобудуванню; хімічній промисловості дозволить підвищити конкурентоспроможність сировини і стабілізувати харчове виробництво. Конкурентоспроможна харчова промисловість стимулюватиме підвищення рівня конкурентоспроможності кластероутворюючих галузей, які слугуватиме новим імпульсом розвитку промисловості.

Обґрунтовано методичні засади процесу розробки кластерної стратегії підприємств галузі, що включає такі процедури: аналіз передумов виникнення кластерів; визначення цілей і завдань; генерація стратегічних альтернатив; вибір стратегії; розробка кластерної програми.

У процесі аналізу передумов створення кластерів необхідно оцінити харчове виробництво, рівень конкурентоспроможності, провести ідентифікацію та аналіз промислових кластерів, проаналізувати ділову і виробничу інфраструктуру, визначити пріоритети національної економіки.

На стадії визначення цілей і завдань слід сформулювати стратегічну мету: підвищити конкурентоспроможність національної економіки на основі

стимулювання організації кластерів та галузевих зв'язків. Серед завдань виділено: формування привабливої інноваційної економіки; розвиток ділової інфраструктури; формування організаційної системи стимулювання кластерних організацій інформаційного суспільства; сприяння розвитку людського капіталу; стимулювання формального і неформального обміну знаннями; створення і розвиток кластерної інфраструктури галузі.

У третьому розділі «Оцінка конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості України» здійснено аналіз споживчого попиту населення на продовольчі товари, дано оцінку сучасного стану підприємств харчової промисловості України, визначено проблеми і обґрунтовано перспективи підвищення рівня їх конкурентоспроможності харчових підприємств.

У результаті дослідження, встановлено факт низького рівня конкурентоспроможності вітчизняних харчових підприємств і виокремлено проблеми підвищення конкурентоспроможності.

Економічна своєрідність підприємств харчової промисловості визначається, з одного боку, економічним призначенням виробленої продукції, її споживчою цінністю, з іншого - походженням споживаних сировинних матеріалів та організаційно-технологічними особливостями виробництва і реалізації продукції.

Доведено, що розвиток вітчизняних підприємств харчової промисловості та перетворення галузі у високоефективний і високоприбутковий сектор економіки є головним чинником забезпечення продовольчої безпеки країни і зачіпає інтереси всієї економічної системи держави. Харчова промисловість відіграє значну роль у розвитку сільського господарства і суттєво впливає на розвиток таких суміжних галузей, як електроенергетика, транспорт, виробництво пакувальних матеріалів. Вона має ключове значення у формуванні соціального добробуту населення. Харчові підприємства є однією з головних ланок у структурі агропродовольчої сфери. Вони мають забезпечувати стійке постачання населення країни необхідним продовольством. Основне завдання харчових підприємств полягає у виробництві, відповідно до науково-обґрунтованих вимог, безпечних для здоров'я, біологічно повноцінних продуктів харчування в необхідних кількостях та необхідному асортименті для всіх груп населення. При цьому, харчовими підприємствами використовуються різноманітні види сировини, що зумовлює неминучість використання багатьох принципово різних технологій, типів машин і апаратів. Узагальнюючі показники діяльності підприємств харчової промисловості наведено у табл. 1.

Невисокий рівень рентабельності багато в чому визначається високими витратами на виробництво одиниці продукції, обумовленими зростанням витрат на сировину, енергоресурси, амортизаційні відрахування, у зв'язку із зниженням використання виробничих потужностей тощо.

Проведено аналіз діяльності підприємств харчової промисловості України у галузевому та територіальному розрізах та здійснена оцінка конкурентних відносин між суб'єктами ринку, ступеня їх інтенсивності та впливу суб'єктів один на одного, з урахуванням галузевих особливостей конкурентних відносин,

форми власності досліджуваних підприємств та інших непрямих чинників конкурентоспроможності.

Таблиця 1

Динаміка узагальнюючих показників розвитку харчової промисловості України за роками

Показники	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Індекс фізичного обсягу продукції, у % до попереднього року	116,1	110,7	109,4	117,0	107,7	107,4	100,0	98,6	116,1
Частка продукції галузі в загальному об'ємі промислової продукції, %	12,1	10,6	9,4	7,9	7,2	7,3	7,2	8,2	6,9
Частка зайнятого в галузі промислового персоналу, %	10,3	10,2	10,5	10,8	10,5	10,5	10,2	10,0	10,0
Індекс цін виробників, у % до попереднього періоду	105,4	100,9	110,3	104,5	106,0	129,5	113,5	98,5	103,3
Сукупний дохід (збиток) до оподаткування, млн. грн.	-229	4721	8844	665	6646	6764	5953	3179	7940
Рівень рентабельності, %	-	0,3	1,7	0,8	2,0	7,5	5,9	10,7	9,3

Встановлено, що важливою конкурентною перевагою харчових підприємств України є розвинене в окремих регіонах сільське господарство, особливо при врахуванні таких чинників, як стрімке зростання цін на продовольчі товари. Проте, причинами високих оцінок гостроти конкуренції є залежність підприємств від імпорту сировини та технологій і той факт, що великі торговельні мережі часто вважають за краще розміщувати товари закордонних виробників.

Визначено, що найбільш важливими зовнішніми чинниками, які здійснюють вплив на розвиток підприємств харчової промисловості є: зміна структури попиту на продукти харчування, загострення конкуренції на ринках продуктів харчування, обмеженість і значення сировинних ресурсів, підтримка держави. Із внутрішніх факторів слід виділили: інновації, інвестиції, підвищення кваліфікації працівників, модернізацію основних фондів, наявність виробничих ресурсів, впровадження міжнародних стандартів якості.

Харчова промисловість постійно нарощує виробництво, розширює асортимент і вдосконалює якість готової продукції, організовує випуск виробів із підвищеним ступенем готовності. Проте цього недостатньо для повного задоволення населення продуктами харчування не лише за кількістю, але і за якістю. Багато чого залежить від ступеня розвитку та ефективності взаємодії суміжних галузей: агросфери, машинобудування, транспорту, торгівлі. Населення є основним покупцем, тому зниження його рівня життя є вирішальним фактором розвитку харчової промисловості. Незважаючи на зниження платоспроможності населення та скорочення обсягів виробництва продукції харчової промисловості, обсяг продажів товарів харчової промисловості в Україні щорічно збільшується на 5-10%.

Визначені умови розвитку національного продовольчого ринку, що включають удосконалення організаційно-економічного механізму його регулювання, ведуть до створення імпульсів для подальшого розвитку пропозиції та зростання забезпечення населення на рівні, достатньому для здорового та активного життя - при цьому відбудеться зміна параметрів самого ринку, які в перспективі набудуть більш високих характеристик ефективного сталого розвитку.

Важливе значення у підвищенні рівня конкурентоспроможності харчових підприємств належить сировинній базі. Споживчий ринок більш, ніж на 70% формується за рахунок продовольства і товарів, виготовлених з сільськогосподарської сировини. Встановлено, що недостатня розвиненість великотоварного виробництва у агросфері, переважання у структурі виробництва ролі особистих господарств населення (на їх частку припадає виробництво 71,4% молока, 77% м'яса, більше 60% овочів) гальмує розвиток вітчизняної харчової промисловості та зумовлює імпортозалежність по кожному найменуванню продукції.

За сучасних умов матеріально-технічна база галузі характеризується значним рівнем зношеності обладнання, що має негативний вплив на економічні показники. Рівень зносу основних виробничих засобів у галузі складає 48%, а темпи оновлення їх основної частини є значно відсталими від потреби. Стосовно основної частини, вони складають менше 56% на рік. Рівень механізації праці на харчових підприємствах не перевищує 50-60%. Рівень продуктивності праці в галузі у 2-3 рази нижче, в порівнянні з спорідненими закордонними підприємствами.

Визначено та обґрунтовано основні напрями розвитку і підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості, а саме: технологічне переоснащення підприємств галузі; створення кластерних структур із виробництва, переробки та реалізації продукції агросфери; збільшення виходу кінцевої продукції у грошовому вираженні в розрахунку на одиницю сільськогосподарської сировини; розвиток агропромислової інтеграції у формі фінансово-промислових груп, концернів, агрофірм та інших форм з виробництва, переробки, зберігання і продажу сільськогосподарською продукції і продовольства; впровадження інноваційних технологій, що дозволяють підвищити вихід продукції; створення нових продуктів харчування вітчизняного виробництва; підвищення якості вітчизняної продукції та впровадження міжнародних стандартів; підтримка державою вітчизняних виробників, здатних виробляти такі види продукції, які в даний час імпортуються.

У четвертому розділі **«Формування концепції стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств»** обґрунтовано стратегічні напрями підвищення рівня конкурентоспроможності харчових підприємств, розроблено методичний інструментарій обґрунтування шляхів підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості, здійснено моделювання та прогнозування

конкурентоспроможності та рівня стратегічного потенціалу розвитку харчових підприємств.

Доведено, що ключовим напрямом управління конкурентоспроможністю харчових підприємств є розробка методів підвищення рівня їх конкурентних переваг і адаптивних властивостей. До основних видів адаптації господарюючих суб'єктів харчової промисловості належать: адаптація до зміни ринкової кон'юнктури; адаптація до новацій організаційно-технічного характеру; адаптація до соціальних і політичних умов. Для кожного її виду стратегічні цілі адаптації визначаються окремо. Стратегічні цілі першого порядку полягають у: збереженні охоплених і освоєнні нових ринкових сегментів; диверсифікації виробничої діяльності; освоєнні нових видів продукції; підтримці переваг власної продукції і просуванні її на ринку. Стратегічними цілями другого порядку є: реалізація нових технологічних ідей; освоєння нових видів матеріалів; удосконалення конструкції й дизайну продукції. Для адаптації третього порядку можна виокремити наступні стратегічні цілі: використання переваг політичного ладу; одержання гарантій і використання заходів протекції від органів влади; використання соціальної ситуації в державі.

Розроблено концептуальну модель організаційно-економічної системи адаптації харчового підприємства з оцінкою рівня конкурентоспроможності, що сприяє при ухваленні рішення стосовно конкурентного положення підприємства на ринках збуту та розробці перспективних стратегій маркетингової діяльності (рис. 2).

Управління конкурентоспроможністю є стратегічним завданням будь-якого харчового підприємства, вирішення якого можливо на основі проведення глибокого маркетингового дослідження конкурентоспроможності, а також розробки й впровадження комплексної концепції управління конкурентоспроможністю, що володіє: можливостями формування й коригування цілей і стратегій розвитку підприємства відповідно до досягнутого рівня конкурентоспроможності; модернізація методів управління конкурентоспроможністю; організаційно-економічним механізмом підтримки управління конкурентоспроможністю, основу якого становлять програмно-цільові комплексні блоки, що обумовлюють необхідні організаційні, економічні й техніко-технологічні заходи в їх взаємозалежності, реалізація яких сприяє результативному провадженню управлінських рішень у даній сфері діяльності.

У результаті дослідження обґрунтовано комплексну концепцію управління конкурентоспроможністю харчових підприємств, яка дозволяє визначити і узгодити можливості й методи формування, коригування цілей та стратегій розвитку підприємства відповідно до досягнутого рівня конкурентоспроможності, передбачає необхідні організаційні, економічні й техніко-технологічні заходи в їх взаємозалежності, реалізація яких сприяє результативному здійсненню управлінських рішень у даній сфері діяльності (рис. 3).

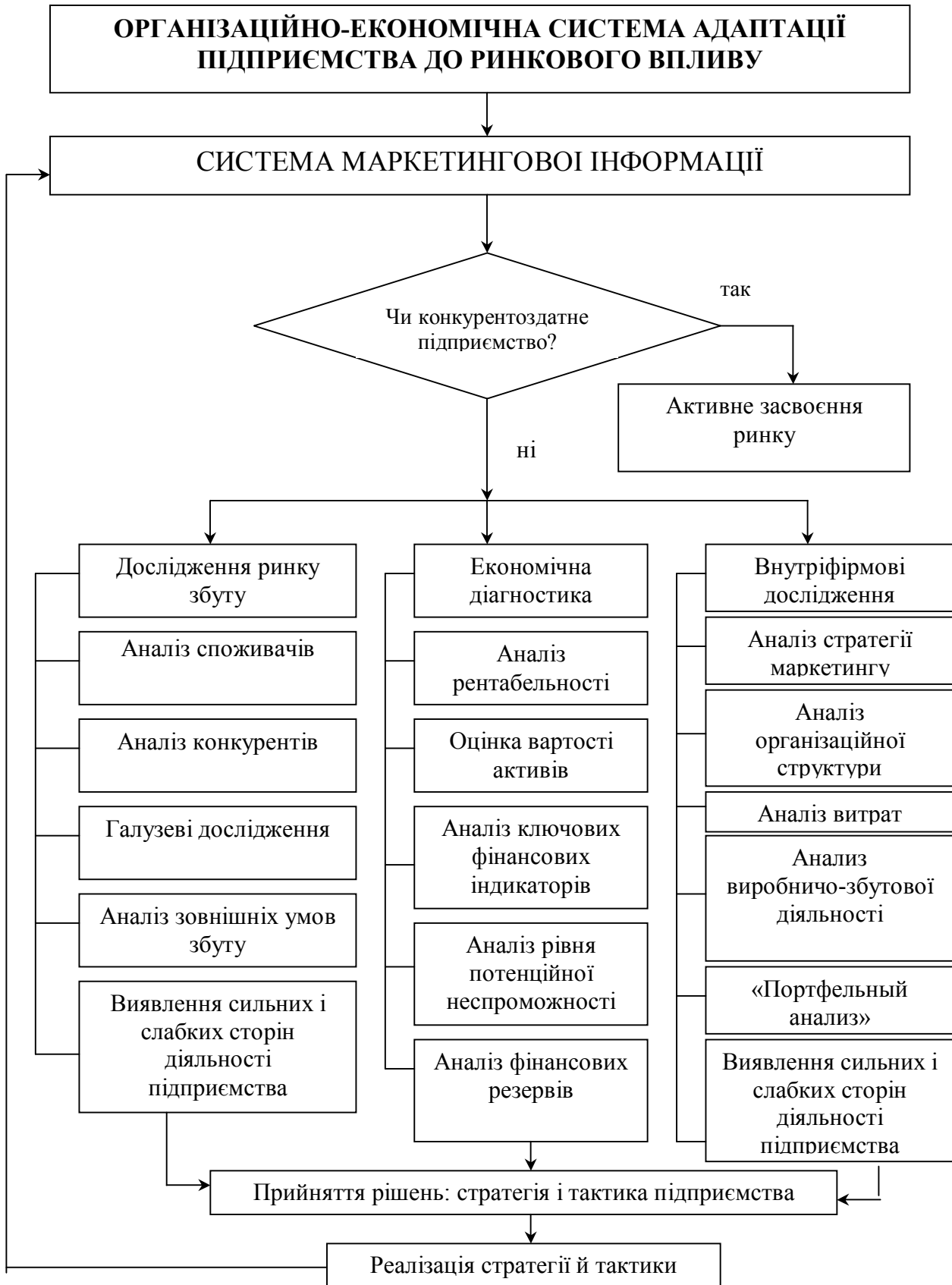
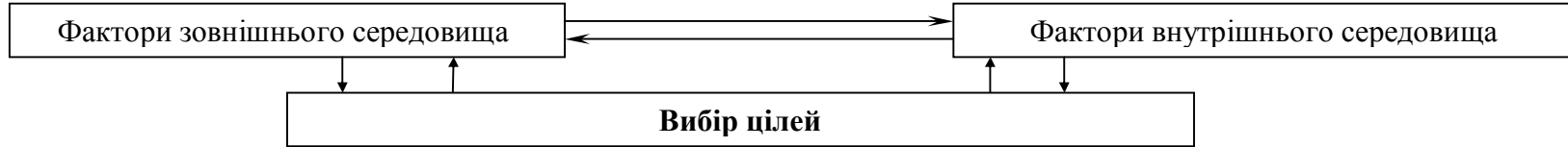
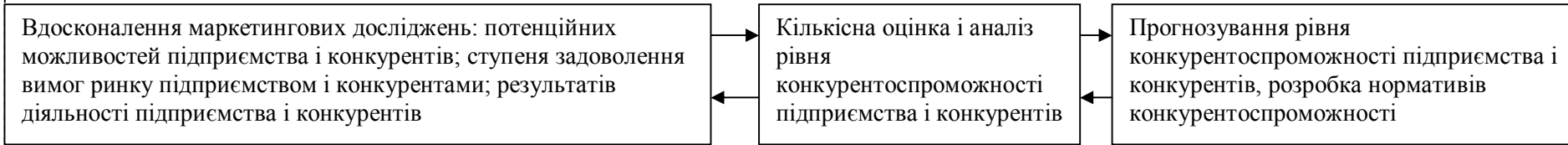

Рис. 2. Схема процесу адаптації харчового підприємства до умов ринку

ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВИХ ЦІЛЕЙ ПІДПРИЄМСТВА

ОСНОВНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

РОЗРОБКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ МЕТОДІВ ПІДТРИМКИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Активізація інвестиційної і інноваційної діяльності	Вдосконалення системи управління персоналом і трудовою мотивацією	Технічне переозброєння підприємства	Вибір конкурентних стратегій розвитку
Підвищення конкурентоздатності, впровадження систем управління якістю і їх сертифікація	Комплексний підхід до диверсифікації і планування виробництва	Реорганізація системи обліку і аналізу витрат	Удосконалення маркетингової орієнтації в укріпленні маркетингової служби
Удосконалення фінансового менеджменту	Розробка заходів, спрямованих на ефективне використання виробничих і фінансових ресурсів	Удосконалення інформаційного забезпечення управління конкурентоздатністю підприємства	Досягнення єдності всіх ланок і процесів управління в зовнішній і внутрішній політиці підприємства

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ, КОРИГУВАННЯ ЦІЛЕЙ І СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ

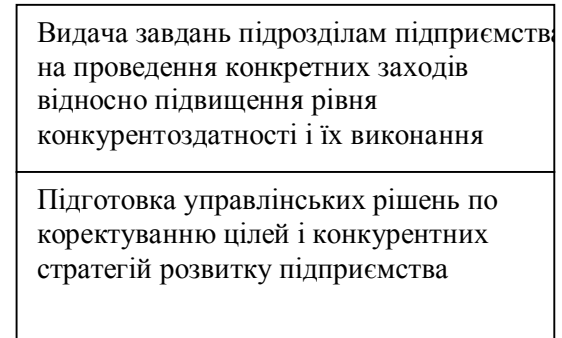

Рис. 3. Концепція управління конкурентоспроможністю харчового підприємства

Доведено, що конкурентоспроможність підприємства може бути охарактеризована і в кінцевому підсумку, зведена до оцінки його операційної ефективності та стратегічного позиціонування. Розроблено показники, що характеризують операційну ефективність і стратегічне позиціонування господарюючого суб'єкта, на базі яких розроблена універсальна методика оцінки конкурентоспроможності, яка найбільш повно відображає мікроекономічну сутність конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта харчової галузі.

Запропонована методика оцінки конкурентоспроможності харчових підприємств, володіє рядом переваг у порівнянні з існуючими подібними методиками, основними з яких є те, що оцінка здійснюється за кінцевими критеріями конкурентоспроможності - прибутковістю і часткою суб'єкта господарської взаємодії на ринку, які, визначають життєздатність суб'єкта господарської взаємодії, перспективи його функціонування та розвитку. Такий підхід забезпечує максимальну достовірність отриманих результатів на відміну від пофакторної оцінки конкурентоспроможності, яка в силу похибок в оцінках окремих факторів, а також умовності і суб'єктивності ряду чинників використовується в розрахунках показників, часто є неадекватною. Показники прибутковості і ринкової частки суб'єкта господарської взаємодії об'єднують у собі абсолютно всі макро- і мікроекономічні, об'єктивні й суб'єктивні чинники, що чинять вплив на діяльність суб'єктів господарської взаємодії. Крім того, вартісна оцінка дозволяє уникнути труднощів при оцінці та аналізі різнорідних показників, що мають непорівнювану розмірність.

На основі запропонованої методики, розроблено алгоритм аналізу конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів, що дозволяє здійснювати виявлення основних напрямків та резервів підвищення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів харчової галузі, а також оперативне управління конкурентоспроможністю і її прогнозування (рис. 4).

Оцінка конкурентоспроможності харчових підприємств, на базі запропонованого алгоритму, дозволяє здійснювати глибокий аналіз факторів, що впливають на конкурентоспроможність суб'єкта господарської взаємодії, що, у свою чергу, дозволяє виявити шляхи підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єкта господарської взаємодії та розробити заходи, спрямовані на досягнення поставленої мети.

Розроблено модель кількісної оцінки рівня конкурентоспроможності харчового підприємства, основними факторами якої є: потенційні можливості підприємства, визначені його адаптивністю й конкурентними перевагами; ступінь задоволення вимог ринку конкурентоспроможною продукцією; обумовленість показником конкурентоспроможності товарної маси; результати господарської діяльності, що відображають продуктивність використання ресурсів і фінансове становище підприємства. Запропоновано й обґрунтовано фактори конкурентоспроможності підприємства, а також змінні для їхнього виміру. Високі рівні кожного з факторів є гарантією високого рівня конкурентоспроможності суб'єкта господарської взаємодії в цілому.

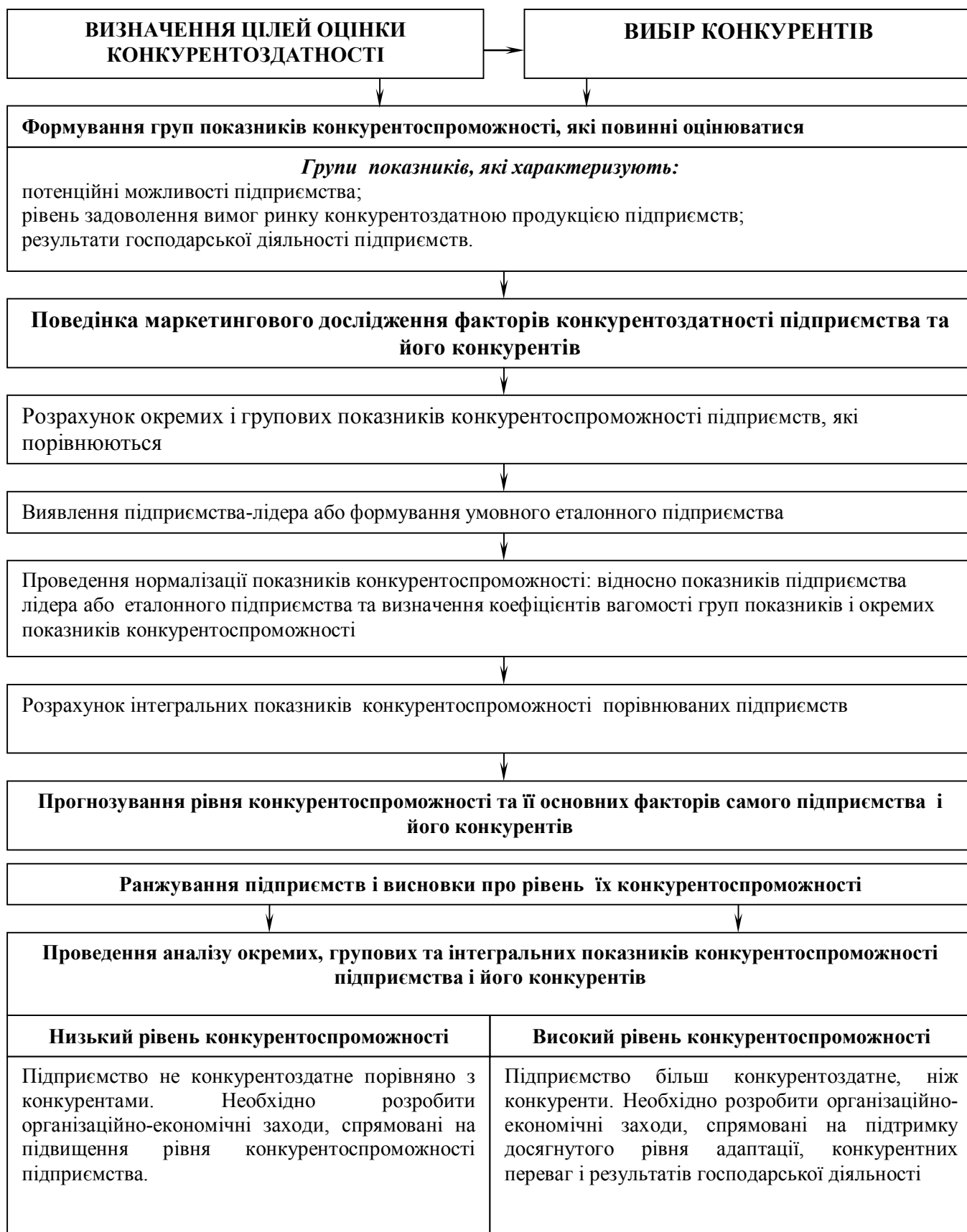

Рис. 4. Алгоритм оцінки рівня конкурентоспроможності харчового підприємства

У моделі задача оцінки рівня конкурентоспроможності суб'єкта ринкової взаємодії формулюється так: розрахунки значень інтегральних показників конкурентоспроможності порівнюваних суб'єктів ринкової взаємодії впорядковуються щодо еталонного суб'єкта господарської взаємодії. Модель може використовуватися при проведенні аналізу конкурентоспроможності суб'єкта ринкової взаємодії харчової галузі з метою визначення диспропорцій між рівнем його потенційних можливостей та результатами діяльності, а також розробки організаційно-економічних заходів, що усувають дані диспропорції.

У системі управління конкурентоспроможністю суб'єкта господарської взаємодії актуальною є проблема оптимального розподілу обмежених фінансових ресурсів із метою поліпшення чинників конкурентоспроможності суб'єкта господарської взаємодії і, як наслідок, підвищення самої конкурентоспроможності. Критерій оптимізації розподілу виділених коштів полягає в мінімізації різниці між інтегральним показником конкурентоспроможності суб'єкта господарської взаємодії, одержаним внаслідок перерозподілу коштів та інтегральним показником конкурентоспроможності суб'єкта господарської взаємодії - еталона. Мінімізований функціонал розглядається як функція фінансових витрат, що спрямовуються на поліпшення рівня факторів конкурентоспроможності суб'єкта господарської взаємодії.

На основі експертного підходу розроблено адаптаційну модель прогнозування потенційних можливостей підприємства як фактору конкурентоспроможності в умовах впливу зовнішнього ринкового середовища. Модель враховує оцінку: сили прояву кожного зовнішнього фактора ринкового середовища; чутливості конкурентних переваг суб'єкта господарської взаємодії до впливу зовнішніх факторів ринкового середовища; ступеня адаптації стратегічного потенціалу суб'єкта господарської взаємодії до впливу цих факторів. Прогнозування показника потенційних можливостей суб'єкта господарської взаємодії дозволяє врахувати силу впливу всієї сукупності зовнішніх ринкових факторів, а також чутливість конкурентних переваг і його адаптивність до впливу цих факторів.

В цілому, запропоновані методи оцінки і прогнозування факторів конкурентоспроможності суб'єкта господарської взаємодії харчової галузі дозволяють:

- проводити в рамках одного сценарію розвитку зовнішнього ринкового середовища розрахунок і аналіз показника потенційних можливостей харчового підприємства, забезпечуючи, при цьому, можливість виявлення моментів часу вкрай сприятливого (або не сприятливого) стану цього середовища для подальшої розробки плану здійснення організаційно-економічних заходів, спрямованих на підвищення рівня конкурентоспроможності;

- виявляти найгірший (або кращий) сценарій розвитку зовнішнього ринкового середовища з погляду потенційних можливостей харчового підприємства;

- порівнювати потенційні можливості підприємств-конкурентів;

- здійснювати прогноз ступеня задоволення вимог ринку конкурентоспроможною продукцією та проводити її порівняльний аналіз з відповідними рівнями конкурентів із метою розробки організаційно-економічних і маркетингових заходів, спрямованих на вивчення потреб ринку з метою їх задоволення;

- здійснювати прогноз рівня результатів господарської діяльності харчового підприємства і проводити його порівняльний аналіз із аналогічними показниками конкурентів з метою розробки організаційно-економічних заходів, спрямованих на підвищення ресурсозбереження та фінансового стану підприємства;

- здійснювати прогноз рівня конкурентоспроможності підприємства і проводити його порівняльний аналіз із відповідними показниками конкурентів.

У *п'ятому розділі* **«Організаційно-економічне забезпечення стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств»** розроблено пропозиції з формування інституційних механізмів підвищення рівня конкурентоспроможності харчових підприємств і пропозиції з інформаційно-аналітичного забезпечення стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств харчової галузі, розроблено концепцію організаційно-економічного механізму стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств і механізми впровадження сучасних стандартів і систем управління якістю на підприємствах харчової промисловості.

У результаті дослідження обґрунтовано інституційні механізми підвищення рівня конкурентоспроможності харчових підприємств. Першочерговою необхідністю визначено розробку на рівні держави галузевих програм розвитку виробництва кожного продукту харчування, що базуються на кластерному підході.

Одним з найважливіших напрямів підвищення рівня ефективності виробництва на харчових підприємствах є забезпеченість їх основними засобами в необхідній кількості та асортименті, а також їх повне використання. Тому, одним з головних завдань кожного підприємства є збільшення віддачі капітальних вкладень і основних фондів.

Доведено, що основа підвищення рівня конкурентоспроможності харчових підприємств лежить в площині переваг, заснованих на науково-технічних досягненнях та інноваціях. Нові технології та забезпечуваний ними ріст продуктивності і ефективності дозволяють досягти головної умови національної та галузевої конкурентоспроможності: виробництва товарів і послуг, які відповідають вимогам світових ринків. Найбільш перспективним напрямом підвищення рівня конкурентоспроможності є інновації шостого і п'ятого технологічних укладів. Проте підприємствам, що взяли курс на інновації перешкоджають ряд проблем, які неможливо вирішити без координуючої діяльності держави.

Фінансова інфраструктура повинна бути націлена на створення сприятливих умов для підвищення рівня конкурентоспроможності переробних підприємств та забезпечення продовольчої безпеки.

Важливим сегментом диверсифікації є розвиток агропромислового комплексу, який має відбуватися за трьома основними напрямками: зростання продуктивності праці, забезпечення продовольчої безпеки та реалізація експортного потенціалу.

Поєднання вирішення завдань конкурентоспроможності малих і середніх підприємств, експорту продукції з високою доданою вартістю, здійснення державного регулювання, також, цілком можливе шляхом створення кластерів з числа малих і середніх харчових підприємств. Також, необхідно створити умови, щоб зарубіжні компанії розміщували в Україні свої інвестиції для випуску світових брендів, що створить закономірне конкурентоспроможне поле.

З метою підвищення рівня конкурентоспроможності харчових підприємств, необхідно впровадити систему моніторингу конкурентоспроможності продукції, робіт, послуг; створити централізовану методичну базу формування цільових комплексних програм.

Розроблений механізм інформаційно-аналітичної підтримки процесів прийняття управлінських рішень керівництвом харчового підприємства, який забезпечує можливість організації спостереження в реальному масштабі часу за показниками конкурентоспроможності підприємства. Основні процеси інформаційного забезпечення керування конкурентоспроможністю харчового підприємства, що використовуються в рамках підсистеми маркетингу інформаційної системи управління підприємством, дозволяють побудувати загальну схему предметної галузі інформаційного забезпечення, що характеризує інформаційні потоки при підготовці управлінських рішень щодо визначення конкурентоспроможності та стійкості підприємства. На основі розроблених процесів організовується безперервний моніторинг вихідної інформації, при якому інформація аналізується, узагальнюється та оцінюється на різних етапах свого життєвого циклу.

На основні дослідження процесів одержання основних показників конкурентоспроможності харчових підприємств, розроблено організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю харчових підприємств, а також сформовані і реалізовані першочергові заходи підвищення їх конкурентоспроможності. Організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю харчового підприємства, заснований на використанні паралельно функціонуючих програмно-цільових блоків, що дозволяє забезпечити сталий розвиток підприємства в умовах ринку.

Запропонований механізм управління конкурентоспроможністю харчових підприємства враховує і забезпечує: оптимальне поєднання централізованої і децентралізованої ініціативи; єдність цілей та дій усього підприємства і окремих його ланок; систему мотивації (створює зацікавленість всіх виконавців у підвищенні конкурентоспроможності підприємства); використання сучасних технологічної та технічної баз управління, що дозволяють із мінімальними ресурсами в реальному режимі часу вирішити питання забезпечення конкурентоспроможності підприємств (рис. 5).

Рис. 5. Організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю харчового підприємства

Організаційно-економічний механізм являє собою специфічну багатофункціональну і багатокomпонентну систему, що складається з комплексу взаємопов'язаних блоків, що об'єднані єдиним принципом - кожен з них забезпечує вирішення проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності та стійкості підприємства на внутрішньому і зовнішньому ринках за рахунок створення і підтримки конкурентних переваг та високої адаптації до динамічно змінного зовнішнього ринкового середовища.

Структуру основних елементів розробленого механізму управління конкурентоспроможністю формують програмно-цільові блоки, відображаючи необхідні дії, конкретні організаційні, економічні, технічні та технологічні заходи в їх взаємозалежності, реалізація яких сприяє результативному здійсненню управлінських рішень у даній сфері діяльності.

Запропонований механізм включає наступні блоки: вибір конкурентних стратегій розвитку; реформування системи управління персоналом і трудовою мотивацією; підвищення якості та конкурентоспроможності продукції та підприємства, впровадження систем управління якістю та їх сертифікація; системний підхід до диверсифікації та планування виробництва; досягнення єдності дій усіх ланок і процесів управління у зовнішній і внутрішній політиці підприємства; реорганізація системи обліку та аналізу; удосконалення маркетингової орієнтації, зміцнення маркетингової служби; активізація інвестиційної та інноваційної діяльності, залучення зовнішнього інвестування; удосконалення інформаційного забезпечення управління конкурентоспроможністю та фінансового менеджменту; розробка заходів, спрямованих на ефективне використання виробничих і фінансових ресурсів; технічне та технологічне переозброєння і модернізацію підприємства, впровадження прогресивних технологічних процесів.

Механізм управління конкурентоспроможністю харчових підприємств являє собою сукупність комплексних дій, що дозволяють: перебудувати всю систему управління; задіяти внутрішні ресурси підприємства; створити в структурних підрозділах постійне прагнення до зростання рівня конкурентоспроможності; підвищити конкурентоспроможність підприємства та зміцнити його позиції на ринку.

Структуризація механізму дозволяє здійснити системний і цілеспрямований пошук шляхів поєднання всіх компонентів організаційно-економічного забезпечення менеджменту харчового підприємства з метою концентрації зусиль і керуючого впливу на фактори, що визначають потенціал підприємства здатний забезпечити підвищення його конкурентоспроможності та стійкості в ринковому середовищі.

У результаті дослідження розроблено пропозиції з підвищення якості продукції харчових підприємств на основі впровадження сучасних стандартів та систем управління якістю.

Запропонована концепція розвитку систем менеджменту якості на підприємствах харчової промисловості, головною метою якої є об'єднання зусиль органів влади, підприємств, організацій та громадян спрямована на вирішення завдань у сфері якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції та послуг, активізація діяльності щодо створення та застосування систем менеджменту якості, відповідних вимогам міжнародних стандартів.

Обґрунтовано стратегічні завдання концепції: збільшення числа підприємств і організацій харчової галузі, що використовують світовий досвід впровадження сучасних систем менеджменту, в тому числі інтегрованої системи; надання допомоги підприємствам у розробці та впровадженні сучасних систем менеджменту; визначено заходи щодо стимулювання впровадження міжнародних стандартів у галузі систем менеджменту.

Для реалізації концепції виокремлено організаційно-економічний механізм централізованої координації розробки, моніторингу і контролю цільових комплексних програм із інноваційного розвитку харчової промисловості та впровадження міжнародних стандартів якості. Механізм складається з наступних етапів:

- техніко-економічне обґрунтування необхідності розробки цільових комплексних програм;
- основні цілі та завдання, терміни та етапи реалізації;
- ресурсне забезпечення (фінансове, матеріально-технічне, кадрове);
- основні завдання цільових комплексних програм із коротким описом кожного завдання;
- організаційно-економічний механізм управління цільовими комплексними програмами;
- оцінка економічних, соціальних, політичних і екологічних наслідків від реалізації завдань і методика розрахунку ефективності;
- оцінка ризиків реалізації цільових комплексних програм;
- формування регіональних інноваційних проектів та завдань;
- нормативно-правове забезпечення реалізації завдань;
- формування рішень та їх координація за розробкою та реалізацією;
- налагодження державно-приватного партнерства зацікавлених підприємств і організацій на участь у фінансуванні цільових комплексних програм.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі, на основі теоретичного узагальнення, обґрунтування методологічних та методичних засади і розроблення практичних рекомендацій з вирішення важливої наукової та практичної проблеми, окреслено основні етапи щодо формування і функціонування механізмів стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств. За результатами дослідження зроблено висновки теоретичного, методологічного і науково-прикладного характеру:

1. У результаті дослідження сформульовано сутність поняття конкурентоспроможності харчового підприємства, що найбільш повно відповідає мікроекономічній сутті зазначеної економічної категорії й полягає в тому, що конкурентоспроможність харчового підприємства в умовах ринкової економіки є узагальнюючою характеристикою діяльності господарюючого суб'єкта харчової галузі, що відображає рівень ефективності використання господарюючим суб'єктом економічних ресурсів відносно ефективності реалізації економічних ресурсів конкурентами. Встановлено, що конкурентоспроможність харчового підприємства є комплексним поняттям, що

представляє собою складну систему факторів, унікальних у кожній конкретній ситуації.

2. У ході аналізу, адаптації, доробки й синтезу існуючих теорій конкурентоспроможності підприємства розроблено універсальний підхід щодо визначення факторів і джерел конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів харчової галузі. Показано, що рівень конкурентоспроможності харчового підприємства залежить від множини факторів, які згруповано у два блоки: фактори конкурентного середовища і фактори базування. Сутність та характер впливу факторів конкурентного середовища представлені у вигляді моделі п'яти сил конкуренції. Вплив блоку факторів базування представлено у вигляді системи детермінантів: умови факторів виробництва; умови попиту; споріднені, підтримуючі та суміжні підприємства; стратегія і структура підприємства. Фактори базування й фактори конкурентного середовища перебувають між собою в тісній діалектичній єдності й формують два різних за природою джерела конкурентоспроможності харчового підприємства: операційну ефективність і стратегічне позиціонування.

3. Проведено аналіз діяльності підприємств харчової промисловості України у галузевому та територіальному розрізах, встановлено факт низького рівня конкурентоспроможності вітчизняних харчових підприємств; визначено проблеми і перспективи підвищення їх конкурентоспроможності. Обґрунтовано основні напрями розвитку і підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості: технологічне переоснащення; створення кластерних структур із виробництва, переробки та реалізації продукції агросфери; збільшення виходу кінцевої продукції на одиницю сільськогосподарської сировини; розвиток агропромислової інтеграції у формі фінансово-промислових груп, концернів, агрофірм та інших форм з виробництва, переробки, зберігання і продажу харчової продукції; впровадження інноваційних технологій; створення нових продуктів харчування; підвищення якості продукції, впровадження міжнародних стандартів; підтримка державою вітчизняних виробників, здатних виробляти такі види продукції, які в даний час імпортуються.

4. Розроблено комплексну концепцію управління конкурентоспроможністю харчових підприємств, що визначає: можливості формування й коригування цілей та стратегій розвитку підприємства відповідно до досягнутого рівня конкурентоспроможності; методи управління конкурентоспроможністю; організаційно-економічний механізм підтримки управління конкурентоспроможністю, основу якого становлять програмно-цільові комплексні блоки, що відбивають необхідні організаційні, економічні й техніко-технологічні заходи в їх взаємозалежності, реалізація яких сприяє результативному здійсненню управлінських рішень у даній сфері діяльності.

5. Доведено, що конкурентоспроможність підприємства може бути охарактеризована і зведена до оцінки його операційної ефективності та стратегічного позиціонування. Визначено відповідні показники, на базі яких розроблена універсальна методика оцінки конкурентоспроможності, яка найбільш повно відображає мікроекономічну сутність конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта харчової галузі. Запропонована методика оцінки конкурентоспроможності харчових підприємств володіє рядом переваг у

порівнянні з існуючими, основними з яких є: використання в основі методики кінцевих показників, що відображають діяльність господарюючого суб'єкта (ефективність виробництва й частка ринку), а також універсальність методики. Зазначені переваги визначають максимальну об'єктивність оцінки конкурентоспроможності підприємства й підвищують можливості практичного застосування розробленої методики.

6. На основі запропонованої методики оцінки розроблено алгоритм аналізу конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів харчової галузі, що дозволяє виявляти основні напрямки та резерви підвищення їх конкурентоспроможності, а також сприяти оперативному управлінню конкурентоспроможністю та її прогнозування. Оцінка, на базі запропонованого алгоритму, дозволяє здійснювати глибокий аналіз факторів, впливаючи на конкурентоспроможність суб'єкта господарської взаємодії, що, дозволяє виявити шляхи підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єкта господарської взаємодії та розробити заходи, спрямовані на досягнення окресленої мети.

7. Розроблено модель кількісної оцінки рівня конкурентоспроможності харчового підприємства, основними факторами якої є: оцінка його потенційних можливостей, обумовлені його адаптивністю і конкурентними перевагами; ступінь задоволення вимог ринку конкурентоспроможною продукцією, обумовленими показником конкурентоспроможності товарної маси; результати господарської діяльності, що відображають продуктивність використання ресурсів і фінансовий стан підприємства. Запропоновано і обґрунтовано перемінні для виміру факторів конкурентоспроможності харчового підприємства. Модель може використовуватися при проведенні аналізу конкурентоспроможності суб'єкта ринкової взаємодії з метою визначення диспропорцій між рівнем його потенційних можливостей та результатами діяльності, а також розробки організаційно-економічних заходів, що усувають дані диспропорції.

8. У процесі дослідження встановлена квадратична функціональна залежність обсягу фінансових ресурсів, виділених на поліпшення факторів конкурентоспроможності харчового підприємства: від відсотка підвищення рівнів цих факторів у результаті використання даних ресурсів, що дозволило розробити модель оптимального розподілу обмежених фінансових ресурсів з метою поліпшення чинників конкурентоспроможності харчових підприємств. Реалізація моделі дозволить підприємству підвищити обґрунтованість ухвалених управлінських рішень, щодо питань оптимального використання обмежених виробничих ресурсів з метою підвищення рівня конкурентоспроможності.

9. На основі експертного підходу розроблено адаптаційну модель прогнозування потенційних можливостей підприємства як фактору конкурентоспроможності в умовах впливу зовнішнього ринкового середовища. Модель враховує оцінку: сили прояву кожного зовнішнього фактора ринкового середовища; чутливості конкурентних переваг суб'єкта господарської взаємодії до впливу зовнішніх факторів ринкового середовища; ступеня адаптації стратегічного потенціалу суб'єкта господарської взаємодії до впливу цих факторів. Прогнозування показника потенційних можливостей суб'єкта

господарської взаємодії дозволяє врахувати силу впливу всієї сукупності зовнішніх ринкових факторів, а також чутливість конкурентних переваг та адаптивність харчового підприємства до впливу цих факторів.

10. Запропоновано механізм інформаційно-аналітичної підтримки процесів прийняття управлінських рішень керівництвом харчового підприємства, що забезпечує можливість організації спостереження в реальному масштабі часу за показниками конкурентоспроможності підприємства. Розроблено основні процеси інформаційного забезпечення керування конкурентоспроможністю підприємства в рамках підсистеми маркетингу інформаційної системи управління підприємством, які дозволяють побудувати загальну схему предметної галузі інформаційного забезпечення, що характеризує інформаційні потоки при підготовці управлінських рішень щодо визначення конкурентоспроможності та стійкості підприємства. На основі розроблених процесів організовується безперервний моніторинг вихідної інформації, при якому інформація аналізується, узагальнюється і оцінюється на різних етапах свого життєвого циклу. Розроблено методи підготовки й прийняття управлінських рішень у системі маркетингу підприємства, що дають можливість: комплексно вивчати і прогнозувати кон'юнктуру ринку та ринковий попит; реально оцінювати можливості підприємства по підвищенні своєї конкурентоспроможності; розробляти стратегію маркетингової діяльності підприємства; розробляти організаційно-економічні заходи спрямовані на підвищення конкурентоспроможності.

11. На основні дослідження процесів одержання основних показників конкурентоспроможності харчових підприємств, розроблено організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю харчових підприємств, а також сформовані й реалізовані першочергові заходи підвищення конкурентоспроможності. Механізм управління конкурентоспроможністю харчового підприємства являє собою сукупність комплексних дій, що дозволяють: перебудувати всю систему управління; задіяти внутрішні ресурси підприємства; створити в структурних підрозділах постійне прагнення до підвищення рівня конкурентоспроможності; підвищити конкурентоспроможність підприємства та зміцнити його позиції на ринку. Організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю харчового підприємства, заснований на використанні паралельно функціонуючих програмно-цільових блоків, що дозволяє забезпечити стійкий розвиток підприємства в умовах ринку.

12. На основі впровадження сучасних стандартів та систем управління якістю розроблено пропозиції з підвищення якості продукції харчових підприємств, як фактору підвищення конкурентоспроможності. Запропоновано концепцію розвитку систем менеджменту якості на підприємствах харчової промисловості, головною метою якої є об'єднання зусиль органів влади, підприємств та організацій, а також громадян для вирішення завдань у сфері якості та конкурентоспроможності вітчизняної харчової продукції та послуг, активізація діяльності щодо створення та застосування систем менеджменту якості, відповідних вимогам міжнародних стандартів. Обґрунтовано стратегічні завдання концепції і визначено заходи щодо стимулювання впровадження міжнародних стандартів у системи менеджменту харчових підприємств. Для

реалізації концепції розроблено організаційно-економічний механізм централізованої координації розробки, моніторингу і контролю цільових комплексних програм із інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості та впровадження міжнародних стандартів якості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Чирва О. Г. Конкурентна стратегія підприємств харчової промисловості: проблеми теорії та практики [монографія] / О.Г. Чирва. – Херсон: Грінь Д.С., 2013. – 368 с.

2. Чирва О. Г. Фінансова система України: актуальні проблеми розвитку [колективна монографія] / Т.Г. Бондарук, Т.Г. Ковальчук, І.М. Кирилюк, О.Г. Чирва. – Умань: ВПЦ, 2009. – 292 с. – *(Особистий внесок автора: проаналізовано проблеми та переваги фінансової системи України в порівнянні з країнами Європи).*

3. Чирва О. Г. Стратегічне планування в системі управління підприємством [колективна монографія] / О. Г. Чирва, К. А. Олійник. – Умань : РВЦ "Софія", 2010. – 198 с. – *(Особистий внесок автора: запропоновано комплексну концепцію побудови системи планування на підприємстві).*

4. Чирва О.Г. Фінансове забезпечення малих сільськогосподарських підприємств [колективна монографія] / О. Г. Чирва, К. А. Олійник. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. – 220 с. – *(Особистий внесок автора: обґрунтовано основні перешкоди та проблеми фінансового забезпечення малих аграрних підприємств та шляхи їх подолання).*

Статті у наукових фахових виданнях:

5. Чирва О.Г. Трансформація сучасної парадигми теорії конкурентоспроможності / О.Г. Чирва // Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки. – Черкаси, 2010. – Вип. 177. – С. 21-27.

6. Чирва О.Г. Організаційно-економічні механізми підвищення рівня конкурентоспроможності харчових підприємств / О.Г. Чирва, В.С. Негоденко // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва / Редкол.: А.Ф. Головчук (відп.ред.) та ін. – Умань, 2011. – Вип. 76. – Ч.2: Економіка. – С. 368-375. – *(Особистий внесок автора: проведено дослідження стану забезпечення конкурентоспроможності харчових підприємств та систематизовано підходи щодо її підвищення).*

7. Чирва О.Г. Формування політики підвищення конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи / О. Г. Чирва // Збірник наукових праць УНУС. Сер. «Економічні науки». – Умань, 2011. – Вип. 75. – Ч.2. – С. 402-408.

8. Чирва О.Г. Становлення конкурентного середовища у регіональних соціально-економічних системах держави / О.Г. Чирва // Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки. – Черкаси, 2011. – Вип. 197. – С. 29-33.

9. Чирва О.Г. Інвестиційне забезпечення конкурентоспроможного розвитку харчових підприємств / О.Г. Чирва // Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки. – Черкаси, 2011. – Вип. 207. – С. 31-35.

10. Чирва О. Г. Особливості формування політики підвищення конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) /

О. Г. Чирва // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – Херсон, 2011. – №24. – С.303-308.

11. Чирва О. Г. Інституційні механізми забезпечення конкурентоспроможного розвитку вітчизняних харчових підприємств / О. Г. Чирва // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – Херсон, 2012. – №27. – С.247-251.

12. Чирва О. Г. Управління конкурентним розвитком харчових підприємств: інструменти, принципи, умови / О. Г. Чирва // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – Херсон, 2013. – №30. – С.298-303.

13. Чирва О. Г. Організаційно-економічний механізм підвищення рівня конкурентоспроможності харчових підприємств / О. Г. Чирва // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – Херсон, 2013. – №31. – С.92-95.

14. Чирва О. Г. Оцінка конкурентоспроможності економіки України / О. Г. Чирва // Інституціональний вектор економічного розвитку / Institutional Vector of Economic Development : Збірник наукових праць МІДМУ «КПУ». – Мелітополь: Вид-во КПУ, 2013. – №. 2. – С. 276-290.

15. Чирва О. Г. Аналіз споживчого попиту населення на продовольчі товари [Електронний ресурс] / О. Г. Чирва // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – №5(10). – С. 170-174.

16. Чирва О. Г. Механізми регулювання конкурентоспроможності економічних систем України / О. Г. Чирва // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. Збірник наукових праць. – 2013. – № 2 (31). – С. 228-233.

17. Чирва О. Г. Наукові основи і концептуальні положення становлення конкурентного середовища у регіональних соціально-економічних системах держави / О. Г. Чирва // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ». – 2013. – Вип. 2, Т. 1. – С. 264-269.

18. Чирва О. Г. Організаційно-економічний інструментарій регулювання конкурентних відносин у регіональній економічній системі / О. Г. Чирва // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. – Донецьк: ДонДУУ, серія «Економіка». – 2013. – Вип. 274. – С. 317-325.

19. Чирва О. Г. Регіональна маркетингова діяльність: стратегічні аспекти підвищення конкурентоспроможності регіону / О. Г. Чирва // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – Херсон, 2014. – №33. – С.115-121.

20. Чирва О. Г. Інноваційно-орієнтована стратегія підвищення конкурентоспроможності регіональних соціально-економічних систем / О. Г. Чирва // Інноваційна економіка: Всеукр. наук.-вироб. журн. – 2014. – № 1. – С. 74-81.

21. Чирва О. Г. Конкурентоспроможність регіональних соціально-економічних систем держави як економічне явище / О. Г. Чирва // Агросвіт. – 2014. – №4. – С. 75-80.

22. Чирва О. Г. Аналітична оцінка конкурентоспроможності економічної системи Причорноморського регіону / О. Г. Чирва // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2014. – № 1 (25). – С. 162-170.

23. Чирва О.Г. Формування політики підвищення конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи / О.Г. Чирва // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. – 2014. – Вип. 1 (42). – С.76-80.
24. Чирва О.Г. Інфраструктурне забезпечення сталого розвитку харчових підприємств / О.Г. Чирва // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 1(11). – С. 16-23.
25. Чирва О.Г. Проектне моделювання конкурентного середовища регіональної соціально-економічної системи [Електронний ресурс] / О. Г. Чирва // Ефективна економіка. – 2014. – №2. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
26. Чирва О.Г. Моделювання інноваційного регіонального маркетингу підприємств харчової промисловості / О.Г. Чирва // Агросвіт, 2014. – №5. – С. 16-23.
27. Чирва О.Г. Особливості інноваційно-інвестиційного забезпечення конкурентоспроможного розвитку харчових підприємств / О.Г. Чирва // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – №5. – С. 25-28 .
28. Чирва О.Г. Генезис и тенденции развития системы управления региональной политикой повышения конкурентоспособности пищевых предприятий в Украине / О.Г. Чирва // Азимут научных исследований экономика и управление. – Тольятти, 2012. – №1(1). – С. 67-71.
29. Чирва О.Г. Организационно-экономическая роль механизма повышения конкурентоспособности пищевых предприятий в Украине / О.Г. Чирва // Балтский гуманитарный журнал. – Калининград, 2013. – № 4 (5). – С. 121-123.
30. Чирва О.Г. Условия, принципы и инструменты управления конкурентным развитием пищевых предприятий / О.Г. Чирва // Карельский научный журнал. – Петрозаводск, 2013. – № 4 (5). – С. 115-119.
31. Чирва О.Г. Интеграция зарубежного опыта построения системы повышения конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности в Украине / О.Г. Чирва // Азимут научных исследований экономика и управление. – Тольятти, 2013. – №3(4). – С. 31-35.
32. Чирва О.Г. Развитие и трансформация теории конкурентоспособности в Украине / О.Г. Чирва // Вестник Академии знаний: Всерос. журн. – 2013. – № 1. – С. 82-85.
33. Чирва О.Г. Зарубежный опыт развития повышения конкурентоспособности пищевых предприятий Украины / О.Г. Чирва // Азимут научных исследований экономика и управление. – Тольятти, 2013. – №1(2). – С. 31- 35.
34. Чирва О.Г. Механизмы регулирования конкурентоспособности экономической системы Украины / О.Г. Чирва // Современное экономическое образование в России: основные проблемы и возможности решения: сб. науч. ст. / отв. ред. С. Г. Григорьева. – Чебоксары: Филиал СПбГЭУ в г. Чебоксары, 2014. – С. 321-328.

Матеріали конференцій:

35. Чирва О.Г. Конкурентоспроможність харчових підприємств як економічна категорія та засіб управління рентабельністю / О.Г. Чирва // Економічний розвиток країни: проблеми, пріоритети, правові аспекти: Матеріали

Всеукраїнської наук.-практ. конф., (Умань, 6-9 черв. 2008 р.). – Умань: СПД Жовтий, 2008. – С. 99-101.

36. Чирва О.Г. Розвиток і трансформація сучасної теорії регіональної конкурентоспроможності / О.Г. Чирва // Сучасні проблеми реформування фінансової системи України: Матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. студ., асп. та молодих вчених, (Умань, 11 груд. 2009 р.). – Умань: Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, 2009. – С. 234-237.

37. Чирва О.Г. Особливості управління конкурентним розвитком харчових підприємств / О.Г. Чирва // Актуальні проблеми фінансової системи в контексті стратегії розвитку України: Матеріали Міжнар. інтернет-конф. молодих вчених, (Умань, 14–15 трав. 2009 р.) – Умань: ВПЦ «Візаві», 2009. – С. 171-173.

38. Чирва О.Г. Інституційні механізми забезпечення конкурентоспроможного розвитку харчових підприємств регіону / О.Г. Чирва // Малий та середній агробізнес у системі фінансів підприємств: Матеріали наук.-практ. конф. (у заочній формі), (Київ, трав. 2010 р.) / ННЦ «Інститут аграрної економіки». – К., 2010 – С. 5-7.

39. Чирва О.Г. Механізм підвищення рівня конкурентоспроможності харчових підприємств / О.Г. Чирва // Vedecký rokroková předloha tisyachalety – 2011: Materialy VII Mezinárodní vědecko-praktická konference, (Praha, 27 května – 05 června 2011) / Díl 9. Ekonomické vědy. – Praha: Publishing House «Education and Science», 2011. – С. 42-46.

40. Чирва О.Г. Організаційно-економічний інструментарій регулювання конкурентних відносин у регіональних економічних системах / О.Г. Чирва // Perspektywiczne opracowania sa nauka i technikami – 2011: Materialy VII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, (Przemysl, 07 – 15 listopada 2011 roku). – Vol. 15. Ekonomiczne nauki. – Przemysl: Nauka i studia. – С. 58-60.

41. Чирва О.Г. Стратегічне управління підприємством в умовах маркетингової орієнтації / О.Г. Чирва // Економіка сьогодні: проблеми та шляхи вирішення: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 25 – 26 листоп. 2011 р.) : у 2-х ч. – Одеса : Центр економічних досліджень та розвитку, 2011. – Ч. 1. – С.59-61.

42. Чирва О.Г. Інноваційні технології в підвищенні конкурентоспроможності харчових підприємств / О.Г. Чирва // Перспективи економічного розвитку Матеріали II Всеукр. наук.-практ.конф., (Миколаїв, 31 жовтня 2011 р.). – Миколаїв: ВАТ «Бюро перспективних досліджень», 2011. – С.58-62.

43. Чирва О.Г. Удосконалення інфраструктурного забезпечення інноваційного розвитку конкурентоспроможності харчових підприємств / О.Г. Чирва // Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Умань, 24 січ. 2012 р.). – Умань: СПД Жовтий, 2012. – С. 42-44.

44. Чирва О.Г. Інноваційний підхід до підвищення конкурентоспроможності харчових підприємств / О.Г. Чирва // Актуальні проблеми економіки: теоретичні та практичні аспекти: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Дніпропетровськ, 27 – 28 січня 2012 р.) : у 2-х ч. – Дніпропетровськ : НО «Перспектива», 2012. – Ч. II. – С. 63-65.

45. Чирва О.Г. Аналітична оцінка конкурентоспроможності харчових підприємств Причорноморського регіону / О.Г. Чирва // Бъдещите изследвания – 2012: Материали за VIII международна научна практична конференция, (София, 17 – 25 февруари 2012 р.). – Том 8: Икономики. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2012. – С. 53-56.

46. Чирва О.Г. Моделювання інноваційного регіонального маркетингу – запорука підвищення конкурентоспроможності харчових підприємств / О.Г. Чирва // Актуальні проблеми економіки, менеджменту, маркетингу: Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., (Львів, 10–11 лют. 2012 р.) : у 2-х ч. – Львів: Львівська економічна фундація, 2012. – Ч. II. – С. 72-73.

47. Чирва О.Г. Інвестиційне забезпечення конкурентоспроможного розвитку харчових підприємств на основі інновацій / О.Г. Чирва // Актуальні проблеми фінансової системи України: Матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, (Черкаси, 06 квіт. 2012 р.). – Черкаси : ЧДТУ, 2012. – Т. II. – С. 85-87.

48. Чирва О.Г. Організаційна структура управління конкурентоспроможністю харчових підприємств / О.Г. Чирва // Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи: Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., (Умань, 18 трав. 2012 р.). – Умань: Сочінський, 2012. – С. 62-65.

49. Чирва О.Г. Стратегія підвищення конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи: етаповість ухвалення рішень / О.Г. Чирва // Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. інт.-конф., (Умань, 01 лютого 2013 р.). – Умань: Сочінський, 2013. – С. 135-137.

50. Чирва О.Г. Особливості законодавчого регулювання конкурентоспроможності харчових підприємств в Україні / О.Г. Чирва // Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (Умань, 30 травня 2013 р.) – Умань: Сочінський, 2013. – С. 141-143.

51. Чирва О.Г. Державна підтримка розвитку харчових підприємств: регіональний аспект / О.Г. Чирва // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Харків, 23-24 травня 2013 р.) – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2013. – С. 541-544.

52. Чирва О.Г. Економічні механізми управління підприємством в конкурентному середовищі / О.Г. Чирва // Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання: Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., (Черкаси, 17 лютого 2012 р.). – Черкаси: Вид-во ТОВ «МАКЛАУТ», 2012. – С.51-53.

53. Чирва О.Г. Державна підтримка підприємств харчової промисловості / О.Г. Чирва // Перспективи розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Дніпропетровськ, 14 – 15 лютого 2014 р.). – Дніпропетровськ: 2014. – С.160-162.

АНОТАЦІЯ

Чирва О.Г. Стратегічне управління конкурентоспроможністю харчових підприємств: теорія, методологія, практика. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Одеська національна академія харчових технологій, Одеса, 2014.

Дисертацію присвячено розробці теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій з формування та функціонування механізмів

стратегічного управління конкурентоспроможністю харчових підприємств, спрямованих на підвищення ефективності їх діяльності.

Обґрунтовано комплексну концепцію управління конкурентоспроможністю харчових підприємств, яка дозволяє визначити і узгодити можливості та методи формування, коригування цілей і стратегій розвитку підприємства відповідно до досягнутого рівня конкурентоспроможності.

Розроблено організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю харчових підприємств, що являє собою специфічну багатофункціональну і багатокомпонентну систему, яка складається з комплексу взаємопов'язаних блоків.

Запропоновано механізм інформаційно-аналітичної підтримки процесів прийняття управлінських рішень керівництвом харчового підприємства, що забезпечує можливість організації спостереження в реальному масштабі часу за показниками конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: харчові підприємства, конкурентоспроможність, економічна ефективність, організаційно-економічний механізм, методика оцінки конкурентоспроможності, маркетинг, системи якості.

АННОТАЦИЯ

Чирва О.Г. Стратегическое управление конкурентоспособностью пищевых предприятий: теория, методология, практика. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.04 - экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). - Одесская национальная академия пищевых технологий, Одесса, 2014.

Диссертация посвящена разработке теоретико-методологических основ и практических рекомендаций по формированию, функционированию механизмов стратегического управления конкурентоспособностью пищевых предприятий, направленных на повышение эффективности их деятельности.

Дана трактовка понятия конкурентоспособности пищевого предприятия, которая сформулирована как обобщающая характеристика деятельности хозяйствующего субъекта пищевой отрасли, отражающая уровень эффективности использования хозяйствующим субъектом экономических ресурсов относительно эффективности использования экономических ресурсов конкурентами.

Обоснованно комплексную концепцию управления конкурентоспособностью пищевых предприятий, которая позволяет определить и согласовать возможности и методы формирования и корректировки целей и стратегий развития предприятия в соответствии с достигнутым уровнем конкурентоспособности, предусматривает необходимые организационные, экономические, а также технико-технологические мероприятия в их взаимозависимости, реализация которых способствует результативному осуществлению управленческих решений в данной сфере деятельности.

Разработан организационно-экономический механизм управления конкурентоспособностью пищевых предприятий, который представляет собой специфическую многофункциональную и многокомпонентную систему, которая состоит из комплекса взаимосвязанных блоков, объединенных единым принципом - каждый из них обеспечивает решение проблемы повышения уровня конкурентоспособности и устойчивости предприятия на внутреннем и внешнем рынках за счет создания и поддержки конкурентных преимуществ и высокой адаптации к изменяющейся рыночной среде.

Предложен механизм информационно-аналитической поддержки процессов принятия управленческих решений руководством пищевого предприятия, который обеспечивает возможность организации наблюдения в реальном масштабе времени по показателям конкурентоспособности предприятия и позволяет организовать непрерывный мониторинг маркетинговой, операционной, инвестиционной и финансовой информации на различных этапах жизненного цикла.

Усовершенствован методологический подход к определению факторов и источников конкурентоспособности хозяйствующих субъектов пищевой отрасли, который отличается универсальностью и предполагает группировку факторов в два блока: факторы конкурентной среды и факторы базирования, находящихся между собой в тесном диалектическом единстве и формирующие два различных по природе источника конкурентоспособности пищевого предприятия: операционную эффективность и стратегическое позиционирование.

Разработана универсальная методика оценки конкурентоспособности, которая наиболее полно отражает микроэкономическую сущность конкурентоспособности хозяйствующего субъекта пищевой отрасли. Преимуществами методики является использование конечных показателей, отражающих деятельность хозяйствующего субъекта (эффективность производства и доля рынка).

Предложен алгоритм анализа конкурентоспособности хозяйствующих субъектов пищевой отрасли, который позволяет выявлять основные направления и резервы повышения их конкурентоспособности, а также оперативное управление конкурентоспособностью и ее прогнозирования.

Обоснованы методы подготовки и принятия управленческих решений в системе маркетинга пищевого предприятия, дающие возможность: комплексно изучать и прогнозировать конъюнктуру рынка и рыночный спрос; реально оценивать возможности предприятия по повышению своей конкурентоспособности; разрабатывать стратегию маркетинговой деятельности предприятия и организационно-экономические мероприятия по повышению конкурентоспособности.

Разработана модель количественной оценки уровня конкурентоспособности пищевого предприятия, основными факторами которой являются: потенциальные возможности предприятия, обусловленные его адаптивностью и конкурентными преимуществами; степень удовлетворения требований рынка конкурентоспособной продукцией; результаты

хозяйственной деятельности, отражающие продуктивность использования ресурсов и финансовое состояние предприятия.

Сформирована модель оптимального распределения ограниченных финансовых ресурсов с целью улучшения факторов конкурентоспособности пищевых предприятий, которая позволяет предприятию повысить обоснованность принятых управленческих решений относительно использования ресурсов и резервов повышения конкурентоспособности.

Предложена адаптационная модель прогнозирования потенциальных возможностей пищевого предприятия как фактора конкурентоспособности в условиях воздействия внешней рыночной среды. Модель базируется на экспертном подходе и учитывает силу воздействия всей совокупности внешних рыночных факторов, а также чувствительность конкурентных преимуществ и адаптивность предприятия к воздействию этих факторов.

Предложена концепция и организационно-экономический механизм централизованной координации разработки, мониторинга и контроля целевых комплексных программ по инновационному развитию предприятий пищевой промышленности и внедрения международных стандартов качества.

Ключевые слова: пищевые предприятия, конкурентоспособность, экономическая эффективность, организационно-экономический механизм, методика оценки конкурентоспособности, маркетинг, системы качества.

SUMMARY

Chirva O.G. Strategic management competitiveness of food business : theory, methodology, practice. - Manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.04 - economics and management (economic activity). - Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, 2014.

The thesis is devoted to the development of theoretical and methodological principles and practical guidelines for the formation and functioning mechanisms of strategic management competitiveness of food businesses aimed at improving their performance.

Comprehensive management concept proved competitive food business that allows you to define and agree on the features and methods of forming and updating the goals and strategies of the company in accordance with the achieved level of competitiveness.

Organizational-economic mechanism of competitive food business, which is a specific multi-functional and multi- system, which consists of a set of interconnected blocks.

The mechanism of information- analytical support of decision -making leadership of the food business, providing the possibility of monitoring in real time on indicators of competitiveness.

Keywords: food enterprises, competitiveness, economic efficiency, organizational and economic mechanism, competitive evaluation technique, marketing, quality assurance system.

